

Amerika eller Aker?

– En kartlegging av utvandringen fra Romerike 1851 – 1910

Skrevet av Elisabeth Koren

Utvandringen fra bygdene på Romerike startet rundt 1850 og var sterkest representert i den første masseutvandningsbølgen mellom 1866-72, da utvandringen fra Øvre Romerike var høy i landsmålestokk. Utvandringen var deretter moderat og på samme nivå i begge fogderier, og lav fra slutten av 1880-årene. Utvandringsintensiteten i de to fogderiene kartlegges og migrasjonsstrømmer ut av Romerike diskuteres på grunnlag av en punktundersøkelse av utvandringen i Ullensaker.

Maleriet "Udvaendrerne på Larsens Plads" er fra 1890, malt av Edvard Petersen (1841–1911).

Larsens Plads ligger utenfor Amaliehaven ved Kvæsthusbroen og Amalienborg i København. Herfra gikk båtene som fra 1879 seilte over Oslo til New York. I dag huser Kvæsthusbroen Det Kongelige Teaters bygning Skuespilhuset, og er kjent av mange nordmenn som tidligere ankomststed for DFDS' Københavnerbåt.

Fra midten av 1800-tallet og fram til første verdenskrig utvandret ca. 22 000 mennesker fra bygdene på Romerike til Nord-Amerika, først og fremst til jordbruksstatene i Midtvesten.

Denne utvandringen var del av en masse migrasjon fra Europa over Atlanteren som pågikk over flere hundre år. For Norges del regnes starten fra 1825, da 52 voksne og barn seilte ut fra Stavanger på sluppen Restauration med kurs for New York. Utvandringen økte i 1840-årene, og spredte seg vestfra og østover til større deler av landet. Den nådde en første kulminasjon tidlig i 1850-årene, før masseutvandringen fra Norge skjøt fart i tre store utvandringsbølger som toppet seg i årene 1866–72, 1880–1888 og 1902–1907. Første verdenskrig og innvandringsbegrensninger i USA satte en stopper for masseutvandringsbevegelsen fra Norge, men utvandring til Canada og USA vedvarte i mindre målestokk utover 1900-tallet.

Sett under ett var utvandrerne fra bygdene på Romerike tidlig ute, og de var sterkest representert i den første masseutvandringsbølgen. 40 % hadde utvandret innen 1876, og det absolutte toppåret var 1869 da 1 713 personer reiste. I de travleste årene under den neste bølgen, som var den suverent største i landsmålestokk, kom utvandretallet fra Romerike opp i 1 074 i 1881 og 1 176 i 1882. Etter århundreskiftet var det derimot lav utvandring fra Romerike.

Nær to tredjedeler kom fra Øvre Romerike, en drøy tredjedel fra Nedre Romerike. Ved folketellingen i 1865 var innbyggertallet på Øvre Romerike 35 588, vel 20 % flere enn de 29 289 som bodde på Nedre Romerike. Det var dermed ikke forskjellen i folketallet alene som forklarer den store overvekten av utvandrere fra Øvre Romerike. De som bodde der var langt mer tilbøyelige til å utvandre enn de som bodde i bygdene på Nedre Romerike. Den underliggende årsaken til masseutvandringen fra Norge – og fra Romerike – var folkeveksten gjennom 1800-tallet, fram til 1865. Store og økende fødselskull fra 1815 av, førte til hardt pressede bygdesamfunn. Folk hadde tre valg. Enten måtte de finne seg levebrød i jordbruk, skogbruk og fiske innen bygdesamfunnet de var født i, de kunne flytte innenlands, primært til byer og tettsteder som etter 1850 ga nye muligheter for sysselsetting i handel og industri, eller – de kunne utvandre til Amerika.

Utflyttingsstrømmene fra bygdene i østlandsområdet gikk til Christiania og området rundt Oslofjorden. I 1865 var Christiania blitt en by av innflyttere på drøyt 57 000, mens folketallet i Akershus amt ble doblet mellom 1801 og 1865 til 107 000. En hovedrute til Oslofjorden gikk over Romerikssletta og tok med seg utflyttere fra Øvre og Nedre Romerike. Folketallet i fogderiet Aker og Follo rundt Christiania steg derfor med 140 % mellom 1801 og 1865, mens økningen bare ble 73 % i Nedre Romerike fogderi og 87 % i Øvre Romerike fogderi, altså under landsgjennomsnittet på 90 %.

Benyttet folk i Nedre Romerike seg av mulighetene som et mer differensiert næringsliv i området rundt Christiania bød på, og flyttet dit? Satset folk på Øvre Romerike i større grad på å skaffe seg levebrød innenfor bygdeøkonomien, og ble boende? I så fall, førte dette til underliggende behov der for nye utveier som utvandring åpnet for etter 1865?

	Tidsrom	Nedre Romerike	Øvre Romerike
% årlig vekst	1815-1865	1,16	1,33
% årlig vekst	1845-1855	1,11	1,42
% årlig vekst	1855-1875	1,28	1,37
% årlig vekst	1865-1875	-0,38	1,44
% årlig netto utflytting	1855-1865	-0,42	-0,40
% årlig netto utflytting	1866-1875	-0,71	-1,09
% årlig utvandring	1866-1875	-0,77	-1,52

Tabell 1: Gjennomsnittlig årlig vekst i Øvre og Nedre Romerike fogderi, 1815–1875, netto utflytting og utvandring 1855–1875, i prosent av middelfolkemengden.

Migrasjon er et samlebegrep for all flytting, både flytting innen nær- området og til- og fraflytting over lengre distanser, inkludert inn- og utvandring. Nettomigrasjonen i en periode er fødselsoverskudd (fødte – døde) fratrukket endringen i folketall. Er resultatet et positivt tall er tilflyttingen større enn fraflyttingen, er det negativt er fraflyttingen størst. Fra 1866 har statistikken tall for oversjøisk utvandring, og netto utflytting innenlands kan dermed beregnes.

Folketallet på Romerike gikk tilbake under nødsårene tidlig på 1800-tallet, men fra 1815 begynte den lange, kontinuerlige veksten her, som i resten av landet. Veksten varte fram til 1865, men i tiåret 1866–1875 gikk folketallet ned, som følge av stor fraflytting og utvandring.

Tabell 1 viser at den gjennomsnittlige årlige folkeveksten på 1,33 % på Øvre Romerike i dette tidsrommet var høyere enn Nedre Romerike med 1,16%. Store fødselskull fra 1815–1825 skulle etablere seg med familier omkring 1850. Folkeveksten viser forskjellig utvikling i de to fogderiene på Romerike innenfor de to siste tiårene fram til 1866. I Øvre Romerike lå den årlige raten i begge tiårene over gjennomsnittet for perioden 1815–1865, men veksten kulminerte i tiåret 1845–1855 med årlig økning på 1,42 %.

I Nedre Romerike steg veksten fra 1,1 % til 1,28 % i 1855–1865. Netto utflyttingsprosenten var lik i begge fogderier, og inkluderer også opptakt til utvandring fra Øvre Romerike.

1850-årene var en høykonjunkturperiode. Folkeveksten førte til et press på ressursene med økning av små bruksenheter, småbruk og satsing på attåtnæringer som ikke lenger var bærekraftig da konjunktorene gikk ned og ble fulgt av uår utover i 1860-årene. Dette gjenspeiles i folketallene det neste tiåret. Mellom 1866 og 1875 var den årlige reduksjonen i folketallet mellom -0,38 % i Nedre Romerike og hele -1,44 % i Øvre Romerike. Det akkumulerte presset i Øvre Romerike skapte langt større rekrutteringsgrunnlag for fraflytting her enn i Nedre Romerike.

For herredet Ullensaker i Øvre Romerike, der det er gjort demografiske og sosialhistoriske undersøkelser, er det for eksempel påvist økt utflytting av ungdom i årsklassene 20–29 år etter 1855.¹ Dette indikerer at ungdommen som nærmet seg ekteskapsalder hadde større problemer med å etablere seg i hjembygda enn den hadde hatt i tiåret før.

Mellom 1866 og 1875 flyttet folk fra Øvre Romerike ut langs etablerte arbeidsruter i retning Aker og Christiania eller Glommavassdraget i større grad enn folk gjorde i Nedre Romerike, men i enda sterkere grad utvandret de for å satse på de helt nye mulighetene for jobb og jord Amerika åpnet for.

Datagrunnlaget for denne undersøkelsen

Den offentlige statistikkserien NOS Folkemengdens bevegelse har fra 1866 oppgaver over antall utvandrere årlig for rikets bygder og fogderier og femårsoversikter som også inkluderer herredsoppgaver. Tallgrunnlaget for antall utvandrere etter 1866 er hentet herfra.

Fra 1812 var prestene pålagt å føre lister i kirkebøkene over flytting til og fra prestegjeldet. Disse listene med angivelse av flyttested er den viktigste kilden til personopplysninger om utvandringen, inntil det kom en bestemmelse om føring av emigrantprotokoller i utskipningshavnene i 1867, men listene gir ikke et fullstendig bilde. Ikke alle som utvandret var like nøyaktige med å skaffe seg utflyttingsattest og ikke alle som skaffet seg en attest gjennomførte utvandringen – eller de kan ha dratt senere. Feilføringer kan også forekomme. For å beregne nøyaktige tall må listene kontrolleres mot og suppleres med andre kilder som passprotokoller og passasjerlister både i utskipningshavner og i Amerika. Dette er ikke gjort i denne artikkelen. Vi kan imidlertid gå ut fra at utflyttingslistene gir et tilnærmet minimumstall og jeg har derfor brukt tallene herfra i denne undersøkelsen.

Antallet utvandrere 1846–1865 er beregnet på grunnlag av oppgaver i Amtmannens fem-årsberetninger 1846–18603 og offentlig statistikk 1855-1865, og utflyttingslistene i kirkebøkene fra 1845 til 1865. Der det foreligger trykte emigrantoversikter på grunnlag av utflyttingslistene er disse brukt.

Det skjedde endringer i herredsinnndelingen i 1870 og mellom 1900–1910. Feiring ble skilt ut fra Hurdalen som eget herred fra 1.1.1869. Utvandrere fra Feiring er imidlertid identifisert i bygdeboka. For noen formål er tallene for Hurdalen justert og sammenhengende utvandrerserier fra 1854 er beregnet for Feiring og Hurdal. Setskog ble skilt ut fra Høland i 1905. Bare fire personer utvandret fra Setskog etter dette og kommunen er ikke behandlet som egen enhet. Lillestrøm og Lørenskog ble skilt ut fra Skedsmo i 1908, men er behandlet samlet under Skedsmo fram til 1910. For å forenkle statistisk sammenligning er undersøkelsen på herredsnivå avgrenset til 1851–1910, slik at de 739 som utvandret mellom 1911 og 1915 bare omtales i teksten.

Beregnete tall som legges til grunn:

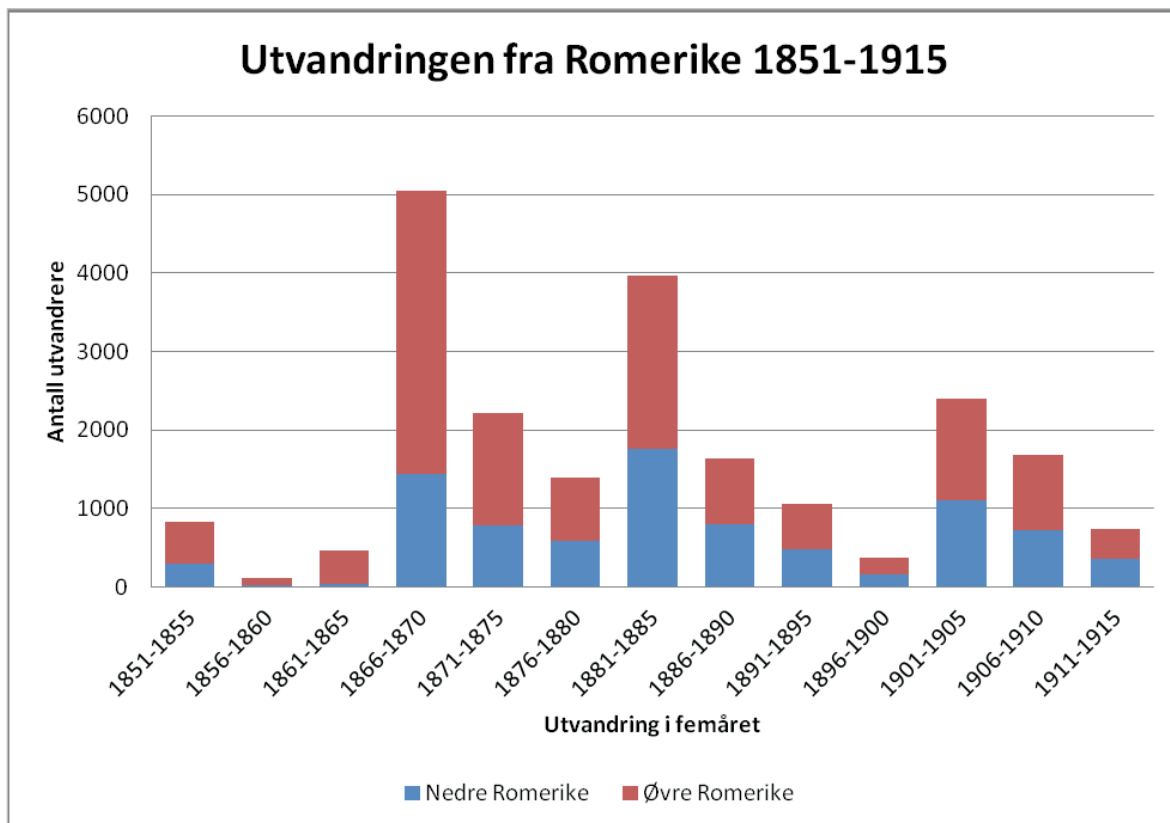
Nedre Romerike	1851-1915	1851-1910	Øvre Romerike	1851-1915	1851-1910
Høland	1688	1631	Nes	2386	2275
Setskog	4	4	Eidsvoll	3681	3567
Aurskog	1203	1167	Ullensaker	2309	2235
Enebakk	775	731	Gjerdrum	586	566
Fet	1024	1024	Nannestad	2334	2281
Sørum	674	651	Hurdal	1734	1699
Skedsmo	1867	1799	Feiring	201	200
Lillestrøm	164	77			
Lørenskog	4	3			
Nittedal	1248	1248			

Offentlig statistikk gir oppgaver på fogderinivå og herredsnivå over hvor mange som utvandret, årlig mellom 1866 og 1895, deretter i femårsperioder, men ikke detaljerte oppgaver over hvem som dro, hverken kjønn, alder, sivilstand eller yrkesgruppe. Disse dataene må bygges opp fra primærkildene, altså emigrantprotokoller og kirkebøker. Dette er gjort for Ullensaker for perioden 1867–1899, avgrenset til emigrantprotokollene.

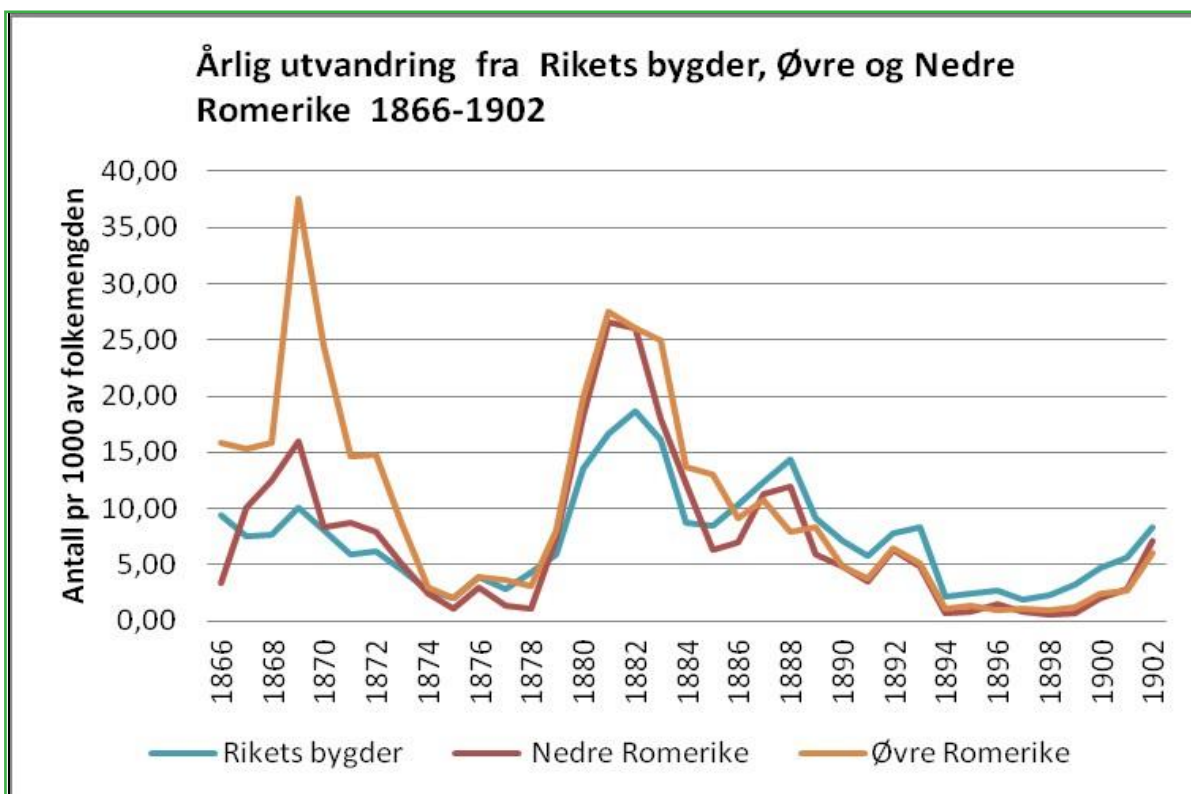
Omfang og forløp

Opptakten til utvandring fra Romerike fant sted i 1840-årene, og til sammen 29 personer er registrert i utflyttingslistene fram til 1850. De første utvandrerne dro fra Hurdal: Ungkar Torger Madsrud, 24 år, reiste i 1846 og nok en ungkar samt tre familier med til sammen 11 barn, dro i årene 1848 til 1850. I 1849 dro to unge menn med tilknytning til Ullensaker: Ole Hansen Fløgstad, 23 år, født i Ullensaker, som bodde i Sørum, og den jevngamle gårdmannsønnen Christian Olsen Lille Frogner, reiste til Ny York og Nordamerica. I 1850 dro de første ni utvandrerne fra Nannestad. I de neste årene er det registrert utvandring fra alle herredene på Romerike. I enkelte områder dreide dette seg om så mange at det kan kalles en liten utvandringsbølge som kulminerte 1852–1853.

Diagram 1: Utvandrere fra Øvre og Nedre Romerike, absolutte tall i 5-årsgrupper, 1851–1910

Diagram 2: Årlig utvandringsrate per 1000 av middelfolkemengden for Rikets bygder, Øvre og Nedre Romerike, 1866–1902.

Diagram 1 viser antallet utvandrere fra de to fogderiene på Romerike i hver femårs-periode mellom 1851 og 1915. Etter det første oppsvinget av utvandring både i Øvre og Nedre Romerike i femåret 1851–1855, vedvarte utvandring som et nokså marginalt fenomen – og bare i Øvre Romerike – fram til 1865. Da var imidlertid borgerkrigen i USA over, utvandringstallene økte eksplosivt og nådde toppen i neste femår. Til sammen 5055 personer, 3616 fra Øvre Romerike og 1439 fra Nedre Romerike utvandret i femåret 1866–1870.

Utvandringen holdt fram i begge fogderiene med topper i 1881–1885 da til sammen 3965 utvandret, og 1901–1905 hvor 2403 reiste. I tiåret 1866–1875 er overvekten av utvandrere fra Øvre Romerike markant, deretter er forholdet mellom utvandrer-tallene i de to fogderiene langt jevnere. I 1881–1895 utvandret 2199 fra Øvre Romerike og 1766 fra Nedre, i femåret 1901–1905 var tallene 1295 og 1108.

Diagram 2 synliggjør forskyvningen i utvandringstilbøyeligheten i de to største utvandringstoppene, og viser den årlige utvandringstettheten – det vil si antall utvandrere i forhold til folketallet fra Romerike – og fra landsbygda i Norge som helhet – i årene 1866–1902.

Statistikken opererer med kategoriene riket, rikets byer og rikets bygder, med underkategoriene byene amtsvis, bygdene amtsvis og bygdene fogderivis. I denne artikkelen brukes rikets bygder om landdistriktene i Norge. Øvre Romerike skiller seg ut i den første utvandringstilbølggen i årene 1866–72 med verdier langt over både Nedre Romerike og rikets bygder. I det absolutte toppåret 1869 utvandret 37,6 av hver 1000 bosatt i Øvre Romerike fogderi. Dette var blant de høyeste ratene i noe fogderi i landet i dette året.⁶ Til sammenligning hadde Nedre Romerike en rate på 16,0.

I årene som følger faller intensiteten i Øvre Romerike bratt til nivå med Nedre Romerike og rikets bygder i 1874. Under den andre utvandringstilbølggen i 1880-årene følger kurvene for de to fogderiene hverandre tett. I toppårene 1881 og 1882 ligger Øvre Romerike høyest med 18,3 og 19,3, mens ratene for Nedre Romerike er 16,9 i 1881 og 17,6 i 1882, begge godt over nivået for rikets bygder. Mot slutten av tiåret, i 1887 og 1888 er posisjonene snudd. I 1888 er raten 12,0 i Nedre Romerike og 7,9 i Øvre Romerike, altså under nivået på 14,3 for rikets bygder.

Mens utvandringen fra Øvre Romerike særpreges av den store konsentrasjonen i den første utvandringstilbølggen, følger Nedre Romerike utviklingen for landet som helhet med økning fra den første til den andre tilbølggen og tyngdepunkt i årene 1880–1883, med toppår i 1881–1882.

Etter kulminasjonen av den andre tilbølggen i 1883, synker utvandringstettheten i begge fogderier under nivået for rikets bygder. Romeriksbygdene er heretter å betrakte som et lavutvandringsområde, og avviker dermed fra bygdeutvandringen generelt, hvor den tredje tilbølggen mellom 1902 og 1907 var større enn den første tilbølggen.

Ut fra dette ser vi et utvandringstilbølggen fram til 1875 hvor folk på Øvre Romerike både absolutt og sett i forhold til folketallet, var langt mer tilbøyelige til å utvandre, enn de som bodde i bygdene på Nedre Romerike, og at utvandringen var høy i forhold til bygdeutvandringen i landet. Utvandringen holdt fram etter 1875, men heretter var utvandringstilbøyeligheten tilnærmet lik i begge fogderier. Den lå over landsnivået fram til 1883–1884, falt så raskt, og stabiliserte seg på et vedvarende lavt nivå sammenlignet med utvandringen i rikets bygder.

Hele artikkelen om «*Amerika eller Aker? En kartlegging av utvandringen fra Romerike 1851–1910*» er på 18 sider, og gir mye interessant og statistisk informasjon om utvandringen fra bygdene på Romerike.

Artikkelen er en av 17 artikler i den rikt illustrerte boka «*Romerike i dampens tid*», som er på 322 sider, koster kr 400,-, og kan kjøpes på Romerike Historielags Hus, og i de lokale historielag.

Alle artikler i «Romerike i dampens tid»

1. *Romerike etter 1854*
av Jan E. Horgen
2. *Landbruket 1850-1900 - den første store moderniseringen*
av Tom J. Bauer
3. *Fet - et bygdesamfunn i endring*
av Thomas S. Berg
4. *Strømmen - et tettsted vokser fram*
av Leif Thingsrud
5. *Lillestrøm - kimen til et nytt sentrum*
av Svein Sandnes
6. *Lurkafamilien - ei slekt i Lillestrøm*
av Kari Westbye
7. *Jessheim - et sted blir til*
av Ola H. Fjeldheim
8. *Amerika eller Aker - en kartlegging av utvandringen fra Romerike 1851-1910*
av Elisabeth Koren
9. *Mennesker i utvandringen - tre historier fra Rælingen og Gjerdrum*
av Lene Skovholt og Grete Andersen
10. *Thranebevegelsen på nedre Romerike*
av Nils S. Våge
11. *Formannskapslovene - handlingsrom og modernisering*
av Ola Alsvik
12. *Kirker på Romerike 1850-1900*
av Jan E. Horgen og Kari Westbye
13. *Bygge- og buskikk på Romerike*
av Jan E. Horgen
14. *Dyrkning av Frukttrær og Kjøkkenvækster giver det største Udbytte av Jorden - Hagebruk på Romerike 1850-1900* av Mari Marstein
15. *Sild og poteter - mat og levekår på Romerike 1850-1900*
av Kari Westbye
16. *Pyntesjuka og nøysomme romerikinger - om drakthistorie*
av Bjørn S. H. Haugen
17. *Kongens lystslott og Romerikes kulturlandskap - maleren Joachim Frich*
av Ellen J. Lerberg

